

แนวทางการแก้ปัญหาแบบปฏิวัติและปฏิรูป

ดร.ธเนศ อารณีสุวรรณ

ดร.ไชยันต์ รัชชกุล

ผศ.นฤมล ธีรวัฒน์

สังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่ก่อให้เกิดปัญหาและความขัดแย้งมากกว่าสังคมที่ผ่านมา ทั้งนี้เพราะสังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่มีขอบเขตกว้างลึกและครอบคลุมโลกทั้งโลก สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นแม้จะมีความหลากหลายในด้านมิติ และเกิดขึ้นมากมายในที่ต่าง ๆ ของโลก แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่เกือบจะเป็นปัญหาร่วมกันและส่งผลกระทบต่อเพื่อนไปสู่อีกโลกโดยส่วนรวม เมื่อปัญหาเกิดขึ้นแล้ว เรามีวิธีที่จะแก้ปัญหานี้ได้อย่างไร โดยทั่วไปแนวคิดและแนวทางใหญ่ในการแก้ปัญหามี 2 แนวคือ แนวแรกคือการแก้ระบบทั้งระบบ คือยกระบบเก่าทิ้งและสร้างระบบใหม่ขึ้นมา แนวทางนี้จะเรียกว่าเป็นการแก้แบบถอนรากถอนโคนหรือปฏิวัติก็ได้ เป็นแนวทางของการมองปัญหาทั้งระบบ มองเป็นแบบสากลจากประเทศไปสู่อีกประเทศว่าทั้งหมดเกี่ยวข้องกันอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วต้องผ่าตัดสร้างระบบใหม่ขึ้นมา

ส่วนอีกแนวหนึ่งนั้นเป็นแนวคิดที่เรียกว่า แก้ในระบบหรือเป็นแนวคิดปฏิรูปที่ต้องการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเริ่มภายในระบบนั้น ในการแก้ปัญหาก็จะเป็นลักษณะเฉพาะส่วนมากกว่าส่วนทั้งหมด โดยแก้ไปเป็นจุด ๆ จากจุดนั้นแล้วไปสู่จุดอื่นต่อไป

สำหรับในที่นี่ต้องการเสนอแนวความคิดของลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ชัดเจนของการแก้ปัญหาระบบ ถือเป็นแนวคิดที่เด่นที่สุดและมีอิทธิพลมากในศตวรรษที่ 20 คือแนวความคิดของลัทธิมาร์กซ์หรือที่เรียกว่า Marxism ผู้ที่คิดลัทธินี้คือ Karl Marx ชาวเยอรมัน (ค.ศ.1818-83)

ในการแก้ปัญหาระบบลัทธิมาร์กซ์นั้น จะต้องดูทั้งภาคทฤษฎีและแนวปฏิบัติว่าแก้ได้อย่างไร

ในทางทฤษฎีนั้นแนวคิดลัทธิ Marx ถือว่าเป็นผลผลิตของพัฒนาการของภูมิปัญญาตะวันตก ที่มีบ่อเกิดร่วมกันกับแนวคิดสมัยใหม่ของยุโรปไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีประชาธิปไตย ทฤษฎีสังคมนิยม ทฤษฎีก้าวหน้า ทฤษฎีโครงสร้าง ทฤษฎี Reconstruction ต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีที่มาจากปรัชญาแสงสว่างหรือ Enlightenment หัวใจร่วมของปรัชญาเหล่านี้คือ การที่คนเหล่านั้นมีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นว่า สังคมมนุษย์ต้องพัฒนา มีความก้าวหน้าและไปสู่จุดสูงสุดที่ดีที่สุดสำหรับสังคมมนุษย์เอง และจุด ๆ นั้นจะเป็นจุดสุดท้ายหรืออะไรก็แล้วแต่ที่แต่ละสำนักจะให้ความหมายกันไป ที่คล้ายกันคือแต่ละสังคมจะมีกลไกที่ผลักดันให้สังคมก้าวหน้าไปได้ และกลไกในสังคมที่สำคัญคือความเป็นเหตุเป็นผลที่คนสามารถรับรู้ได้และเอามาใช้ในการสร้างความคิดวิธีการที่จะผลักดันให้มนุษย์แต่ละคนและมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนั้นก้าวเดินต่อไป

ในส่วนของลัทธิมาร์กซ์นั้นมองในเรื่องพัฒนาการนี้ว่า มนุษย์มีหน้าที่ในการผลักดันให้ประวัติศาสตร์หรือพัฒนาการของสังคมก้าวต่อไป ถ้าเราไม่ผลักดันให้มันก้าวไปเราก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่ไปหยุดยั้งพัฒนาการ เมื่อมนุษย์มีจิตสำนึกแล้วจะสามารถเลือกได้ว่าจะไปเป็นส่วนหนึ่งของอนาคตหรือความก้าวหน้าหรือจะเป็นส่วนของอดีตที่ขอลความก้าวหน้า

ทฤษฎีประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์ที่เป็นวัตถุนิยมนั้นมองว่าในสังคมมีความขัดแย้ง และความขัดแย้งสำคัญที่จะเป็นตัวผลักดันให้สังคมก้าวหน้าหรือหยุดยั้งลงมาก็คือ ความขัดแย้งทางชนชั้น ซึ่งเกิดจากการที่คนมีความสัมพันธ์ทางการผลิตต่างกัน คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตก็เป็นชนชั้นที่มีอำนาจ ชนชั้นที่ไม่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตคือเป็นผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกร มาร์กซ์มองว่าปัญหาต่าง ๆ ในเรื่องการบริโภคที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือปัญหาทางการเมืองที่มีการเอาเปรียบกันนั้นเกิดจากการที่คนในชนชั้นต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ไม่เท่าเทียมกัน

ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ต่างกันทำให้ชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต กับที่ไม่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมีโลกทัศน์ที่ต่างกันทั้งในแง่ความเชื่อ ศาสนา และวิธีการมองสังคมซึ่งทำให้ทั้งสองชนชั้นนี้มีความขัดแย้งกันได้ในทุกเรื่อง นี่คือนิเวศนิยม Marxism จะจริงหรือไม่จริงจะถูกหรือไม่ถูกอะไรต่าง ๆ นั้น อันนี้จะต้องไปวิเคราะห์กันต่อไป ซึ่งในที่นี้เราพูดกันในทางทฤษฎี ที่ว่าเรามองปัญหาเป็นระบบคือ ดึงปัจจัยที่เรียกว่าปัจจัยร่วมออกมา โดยการทำให้เรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ ในสังคมที่มีกระบวนการที่แน่นอน เช่น การเกิดขึ้นของความคิดก็มาจากความสัมพันธ์ของคนในการผลิต ไม่ใช่เกิดขึ้นเองหรือไปฟังคนอื่นมา ฉะนั้นลัทธิ Marx จึงมองว่าถ้าหากเราสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งทางชนชั้นได้จะสามารถแก้ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมลงไปได้เหมือนกัน คือต้องไปแก้ที่โครงสร้างทางชนชั้นและการที่จะไปเปลี่ยนโครงสร้างทางชนชั้นคือต้องไปเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เพราะหมายถึงการไปเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิตเสียใหม่

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติของลัทธิ Marx นั้นเป้าหมายที่สำคัญคือการปฏิบัติทางชนชั้นไม่ใช่การปฏิบัติทางเศรษฐกิจหรือทางการเมืองเฉพาะส่วนเฉพาะที่เท่านั้นแต่ต้องไปเน้นที่การปฏิบัติทางชนชั้น คือ ทำลายชนชั้นเก่าซึ่งในสังคมทุนนิยม คือ ชนชั้นนายทุน แล้วสร้างชนชั้นใหม่ขึ้นมาคือชนชั้นกรรมกรหรือกรรมกรซึ่งเป็นชนชั้นที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวและไม่มีทุน จึงไม่มีลักษณะปัจเจกชนอย่างที่ทุนนิยมต้องการ เพราะลักษณะปัจเจกชนคือองค์ประกอบสำคัญของทุนนิยมที่เป็นตัวสร้างความต้องการให้ระบบทุนนิยมหมุนตลอดเวลา การปฏิบัติของ Marx จึงเป็นการทำลายหัวใจตรงที่หยุดความเป็นปัจเจกชนและกลับมาสู่การเน้นส่วนรวม มาร์กซ์ทำลายแรงงานเสรีโดยบอกว่าเป็นแรงงานที่กดขี่เพราะทำให้เขามีเสรีในการขายแรงงานแต่ไม่รวมไปถึงความรับผิดชอบในส่วนอื่น ๆ ซึ่งทำให้กรรมกรจะคงความเป็นคนอยู่ได้ เพราะเสรีภาพที่ตลาดให้อยู่เฉพาะการขายแรงงานกับซื้อแรงงานเท่านั้น พอกรรมกรขายแรงงานไปแล้วจะถูก

พันธนาการด้วยระบบทุนนิยม แม้จะมีการประท้วงของกรรมกรเพื่อขอความเป็นธรรมเช่น ขอขึ้นค่าแรง แต่จริง ๆ แล้วก็ไม่สามารถจะเป็นตัวของตัวเองได้ เป็นได้แต่เพียงเบี้ยหรือหมาทางการเมืองของพวกบรรดานักการเมืองและนายทุนต่าง ๆ เท่านั้น

ส่วนในทางปฏิบัตินั้น พบว่าลัทธิ Marx กลายเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ของพวกกรรมกร และกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญของประชาชนในโลกที่ 3 ทั้งที่เป็นกรรมกรและไม่เป็นกรรมกร เรื่องปรากฏการณ์ในโลกที่สามนั้นเป็นสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องตลกของประวัติศาสตร์ที่ Marx เองไม่ได้คิดมาก่อน เพราะลัทธิมาร์กซ์เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปและพบว่ากรรมกรถูกเอาเปรียบมีความยากลำบากมาก Marx จึงคิดว่าถ้าจะเกิดการปฏิวัติขึ้น น่าจะเกิดในอังกฤษก่อน ตามมาด้วยเยอรมันหรือฝรั่งเศส และอเมริกา ปรากฏว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นแม้ในยุโรปจะมีการต่อสู้ที่เกือบจะเป็นการปฏิวัติหลายครั้ง แต่ในที่สุดแล้วในศตวรรษที่ 19 จบลงด้วยการที่กรรมกรในยุโรปพ่ายแพ้แก่ชนชั้นนายทุน อย่างไรก็ตามลัทธิมาร์กซ์ได้ขยายตัวออกไปและประเทศที่สามารถนำเอาลัทธินี้ไปแก้ปัญหาสำเร็จเป็นประเทศแรกคือรัสเซียที่ปฏิวัติใน ค.ศ.1917 เวลานั้นรัสเซียยังมีระบบซาร์อยู่คือมีพระเจ้าซาร์ รัสเซียถือเป็นประเทศทุนนิยมหรือประเทศอุตสาหกรรมที่อ่อนที่สุดในบรรดาประเทศยุโรปตะวันตก เมื่อรัสเซียซึ่งจริง ๆ แล้วมีลักษณะเป็นยุโรปตะวันออกและเอเชียผสมกับยุโรปปฏิวัติได้แล้วนั้นจะสร้างสังคมนิยมตามแนว Marx ได้อย่างไร Marx ก็ไม่เคยพูดถึงปัญหาในรัสเซียอย่างจริงจัง ผู้นำการปฏิวัติรัสเซียอย่างเลนิน สตาลิน ก็ดี จึงต้องสร้างทฤษฎีของตัวเองขึ้นมาใหม่เพื่ออธิบายว่ารัสเซียจะสามารถสร้างสังคมนิยมที่เป็นจริงได้อย่างไร

จากรัสเซียแล้วประเทศที่เกิดปฏิวัติและนำเอาระบบสังคมนิยมไปใช้คือยุโรปตะวันออกอย่างโปแลนด์ เชคโกสโลวะเกีย จนถึงโรมาเนีย อัลบาเนีย ประเทศเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประเทศยุโรปที่มีพัฒนาการของระบบทุนนิยมหรืออุตสาหกรรมล่าช้ามากที่ตามมาหลังจากนั้นคือ จีน ใน ค.ศ.1949 ต่อมาคือเกาหลีเหนือ เวียดนามและคิวบา ซึ่งทั้งหมดนี้มีหน่วยงานเศรษฐกิจการเมืองตรงกันข้ามกับทฤษฎีที่เจ้าตำรับระบุไว้ และเป็นประเทศที่มีปัญหาทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้การปฏิวัติสังคมนิยมได้ชัยชนะโดยอำนาจทางการเมืองโดยตรงของประเทศยุโรปตะวันตกและอเมริกาไม่สามารถยับยั้งได้

แต่เมื่อเวลาผ่านมาจนถึงปัจจุบันเราก็ได้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบสังคมนิยม โดยเฉพาะในโซเวียตรัสเซีย แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงว่า ประเทศสังคมนิยมเหล่านี้ไม่ได้สร้างอะไรขึ้นมาใหม่ ความจริงเขาได้สร้างสิ่งใหม่และระบบใหม่ขึ้นมา ทั้งโซเวียตและจีนในช่วงหนึ่งนั้นได้พยายามสร้างความเท่าเทียมกันของคน ลดช่องว่างทางชนชั้นลงไป ลดช่องว่างของโอกาสและความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติ ซึ่งนับว่าสำคัญมากเพราะว่าในประเทศเหล่านี้มีปัญหาความแตกต่างทางศาสนา เชื้อชาติ ชนชาติ ผิวและวัฒนธรรมต่าง ๆ สูงมาก และสามารถสร้างความเป็นเอกภาพและความเป็นปึกแผ่นในดินแดนอันกว้างใหญ่ที่มีความ

แตกต่างกันมากขึ้นมาได้ ด้วยการที่ให้อิสระในการปกครองตนเองในเขตต่าง ๆ ภายใต้รัฐสังคมนิยมร่วมกัน ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นอีกเมื่อระบบสังคมนิยมพังทลายลงในสหภาพโซเวียตและในยุโรปตะวันออกที่เคยเป็นสังคมนิยมภายใต้อิทธิพลของโซเวียต โดยปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงในประเทศต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นมากมายทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนา

สำหรับความล้มเหลวของระบบสังคมนิยม นั้น ถ้าวิเคราะห์แล้วจะพบว่าแม้จะมีการแก้ปัญหาที่เป็นปัจจัยร่วมทางชนชั้นและทางเศรษฐกิจแล้ว แต่จริง ๆ แล้วปัญหายังไม่หมดไปและมีปัจจัยที่ควรพิจารณาอยู่หลายประเด็น เรื่องแรกคือ กรณีการปะทุขึ้นของความขัดแย้งในชุมชนต่างๆในรัสเซียและยุโรปตะวันออก สะท้อนว่า เทาที่ผ่านมามีเขาถูกทำลายและบดบังลักษณะเอกชนลงไป แต่จริง ๆ แล้วคนทั้งชุมชนก็ยังต้องการความเป็นปัจเจกชนอยู่ ฉะนั้นจึงเป็นปัญหาว่าถ้าจะมีระบบสังคมนิยมต่อไปจะต้องตีปัญหาเรื่องความเป็นปัจเจกให้แตก คือ ต้องไม่ปฏิเสธทั้งหมดว่าความเป็นปัจเจกเป็นเรื่องที่เผลอเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ทำอย่างไรจึงจะทำให้ความเป็นส่วนตัวเป็นด้านบวกต่อส่วนรวมด้วย เรื่องที่สอง คือ การแก้ไขเฉพาะอุดมการณ์นั้นไม่สามารถจะทำลายปัญหาเก่าๆลงไปได้ ดังนั้นคนที่มีอุดมการณ์แล้วไม่ใช่จะเป็นคนดีเสมอไป จึงต้องระงับการใช้ศีลธรรมเข้ามาเป็นตัวนำอุดมการณ์ทางการเมือง ประการสุดท้ายคือ การแก้ปัญหาโดยใช้พรรค ๆ เดียวหรือองค์กรเดียว คือพรรคคอมมิวนิสต์นั้น แม้ด้านหนึ่งจะควบคุมกันได้ แต่ได้นำไปสู่การสร้างชนชั้นใหม่ขึ้นมาภายในพรรคเองคือ เกิดมีระบบ Hierarchy หรือมีระบบชนชั้นขึ้นมาของคนที่มีความอำนาจควบคุมลดหลั่นกันลงไป จากอำนาจก็นำไปสู่อภิสิทธิ์ จากอภิสิทธิ์ก็นำไปสู่การจัดการปัญหาอย่างไม่เป็นธรรม เพราะฉะนั้นก็ต้องเปิดกว้างให้มีความเป็นประชาธิปไตยไม่ใช่ชีดองอยู่เฉพาะภายในพรรคหรือองค์กรของรัฐอย่างเดียวนั้น ถึงได้มีการเปิดให้เอกชนเข้ามาร่วม มีการเปิดเสรีมากขึ้น ซึ่งก็อาจเกิดปัญหาได้อีกแบบที่ระบบเสรีในทุนนิยมประสบอยู่นี้ก็เป็นปัญหาของระบบการแก้ไขทั้งระบบ

สำหรับแนวทางที่สองคือ การแก้ไขในระบบนั้น มักเกิดขึ้นในประเทศยุโรปตะวันตก อเมริกาหรือประเทศอุตสาหกรรมที่ในปัจจุบันมีการเมืองที่มั่นคงและมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องจึงยังพอใจที่จะแก้ไขในระบบ ตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนและได้ผลคือของอเมริกา แนวคิดแบบปฏิรูปของอเมริกาที่คนพูดถึงกันมากคือ แนวคิดแบบ Progressive หรือ Progressivism ลัทธินี้เกิดขึ้นเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 ในอเมริกา ซึ่งหลังจากสงครามกลางเมืองจนถึงช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ 1 อเมริกาประสบความสำเร็จทางด้านอุตสาหกรรม ผลของความสำเร็จในด้านอุตสาหกรรมทำให้เกิดสภาพของการรวมศูนย์อำนาจทางด้านเศรษฐกิจและผลประโยชน์ต่าง ๆ โดยบรรดานักอุตสาหกรรม นายทุนธนาคาร และนักการเมืองที่มีอำนาจซึ่งนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมในสังคมและแม้กระทั่งการลดทอนเสรีภาพด้วยการอ้างเอากฎหมายหรือสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล เช่นการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองนักอุตสาหกรรมให้ขยายตัวนั้น ในมุขกลับคือการลดทอนทำลายกรรมกรผู้ใช้แรงงานและผู้บริโภคต่าง ๆ

ดังนั้นนักปรัชญาต่าง ๆ และนักคิดของอเมริกาต่างคิดว่าอเมริกาล้มเหลวทางอุดมการณ์จากการที่อุดมการณ์ปฏิวัติ 1776 ได้วางไว้ว่า คนจะต้องมีความเท่าเทียมกัน มีสิทธิในชีวิตทรัพย์สินและการแสวงหาความสุข จึงมีความพยายามที่จะรื้อฟื้นอุดมการณ์ปฏิวัติของอเมริกาขึ้นมาใหม่ ด้วยการเน้น “คุณธรรม” คือการสร้างประชากรหรือพลเมืองที่มีสำนึกทางการเมือง มีความรับผิดชอบ อดทน มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันของปัจเจกชน แนวความคิดนี้จึงมีทั้งมิติทางศาสนา จริยธรรม เหตุผลแบบปรัชญาแสงสว่างที่มีอิทธิพลต่อการปฏิวัติอเมริกาและผสมกับแนวคิดสมัยใหม่ทางสังคมวิทยา จิตวิทยา และวิทยาศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อการวิเคราะห์สังคมอเมริกา ลัทธิ Progressive จึงเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาในสังคมอเมริกาตอนนั้น

ในทางปฏิบัติลัทธิ Progressive เป็นเครื่องมือของชนชั้นกลาง มีการรวมตัวกันของชนชั้นกลางและนักวิชาการวิชาชีพต่าง ๆ มีการเปลี่ยนบทบาทของนักหนังสือพิมพ์โดยหนังสือพิมพ์จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาล และนักอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ นักเขียนนวนิยายจะเขียนงานที่สะท้อนภาพสังคม แต่ละกลุ่มจะมีบทบาทในการผลักดันให้คนมองเห็นว่ามีความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลงรัฐบาลให้เป็นรัฐบาลที่มีเหตุผลและมีความชอบธรรมที่จะเข้ามาจัดการให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม การปฏิรูปของอเมริกาจะขยายตัวตั้งแต่ระดับเมือง มลรัฐ จนถึงระดับประเทศ ประธานาธิบดีอเมริกาที่มีบทบาทในการปฏิรูปช่วงนั้นมี 2 คน คือ ธีโอดอร์ รูสเวลท์ (1901-1909) และวูดโรว์ วิลสัน (1913-1921) ผลของขบวนการปฏิรูปทำให้เกิดการยอมรับว่ารัฐบาลมีความชอบธรรมที่จะเข้าไปแทรกแซงเอกชนได้เมื่อจำเป็นเพื่อประกันความยุติธรรมในสังคมและการดำเนินธุรกิจอย่างซื่อตรง อเมริกามีการออกกฎหมายปฏิรูปหลายฉบับเพื่อแก้ไขปัญหาคือ ในสังคมอุตสาหกรรม แต่ก็มีกฎหมายบางฉบับ เช่น Prohibition หรือกฎหมายห้ามค้าสุรานั้น เป็นตัวอย่างกฎหมายที่เน้นศีลธรรมอย่างสุดขีด และมีผลทำให้เหล่าจากบนดินไปค้ากันใต้ดิน มีเจ้าพ่อค้าของเถื่อนควบคุม เกิดเป็นปัญหาในอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งตอนหลังกฎหมายฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไป

อาจกล่าวได้ว่าการแก้ปัญหาทั้งแบบปฏิรูปและปฏิวัติต่างก็มีข้อดีข้อด้อยในตัวเอง การที่จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวก็ขึ้นอยู่กับสภาพเงื่อนไขเฉพาะภายในของประเทศที่นำไปใช้เช่นในอเมริกา การปฏิรูปในระบบเกิดขึ้นได้เพราะมีชนชั้นกลางที่กว้างและมีคุณภาพ เขาเชื่อในความเป็นปัจเจกกว่ามีมาก่อน และมีรัฐเกิดภายหลัง เขาจึงคุมรัฐบาลได้และแก้ไขมันได้

ส่วนแนวความคิดแบบมาร์กซ์นั้น แม้สื่อสารมวลชนในโลกทุนนิยมตะวันตกจะขนานนามว่าเป็น “ความล้มเหลวของแนวสังคมนิยมคอมมิวนิสต์” แต่ก็ยังมีบางประเทศที่รักษาแนวทางไว้ได้ เข้มบ่าง อดทน บ้างตามแต่เงื่อนไขทางสังคม แต่ในทางความคิดแล้วอาจกล่าวได้ว่าเป็นสำนักคิดที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมที่สำคัญที่สุดอย่างน้อยก็ในศตวรรษที่ 20 กล่าวคือ แนวคิดที่ Marx จุดประกายให้มันได้ มีนักคิดเป็นจำนวนมากเสริมและสร้างใหม่จนเป็นองค์ความรู้ที่ครอบคลุมหลายแขนงความรู้ ตั้งแต่ เศรษฐศาสตร์ การเมือง ประวัติศาสตร์ ไปจนถึงปรัชญา สุนทรียศาสตร์ ฯลฯ

สำหรับในการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้นอาจกล่าวได้ว่า นอกจากการปฏิบัติแล้ว ยังเป็นแรงบันดาลใจในการปฏิรูปอีกด้วย โดยผ่านพรรคคอมมิวนิสต์ หรือพรรคกรรมกรในหลายประเทศ เช่น ฝรั่งเศส อิตาลี อังกฤษ ซึ่งในบางช่วงเวลาก็ร่วมจัดตั้งรัฐบาล แนวความคิดแบบมาร์กซ์จึงมีส่วนโดยตรงในการปฏิรูปที่เรา รู้จักกันในนโยบายการสร้างรัฐสวัสดิการ (Welfare State) หรือในบางสังคมแนวความคิดแบบมาร์กซ์อาจไป ผสมผสานกับแนวความคิดเชิงอุดมคติที่มีอยู่แล้ว เช่น ศาสนาอิสลาม คริสต์ศาสนา รวมทั้งพุทธศาสนา หรือแนวคิดที่เป็นกระแสในปัจจุบันเช่นแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) แนวคิดเชิงนิเวศน์ (Ecologism) ก็มีการผสมผสานกับแนวความคิดแบบมาร์กซ์เช่นกัน แนวคิดของมาร์กซ์ถูกแยกส่วนและนำไปใช้ในการ แก้ปัญหาเป็นจุด ๆ และค่อยเป็นค่อยไป เช่น การแก้ปัญหาของผู้ใช้แรงงานและผู้ด้อยโอกาส โดยมีได้ มุ่งเน้นที่จะโค่นล้มระบบทุนนิยม หรือกำจัดชนชั้นนายทุนโดยวิธีการปฏิบัติอย่างที่เคยเรียกร้องกันมา

ในการแก้ปัญหาสังคมสมัยใหม่นั้นไม่ว่าจะเลือกใช้แนวทางหรือวิธีการใดคงจะต้องมองความจริง ของปัญหาในสังคมนั้น ๆ ด้วย แต่ตราบดีที่ความฝันและความปรารถนาของมนุษยชาติที่มุ่งให้ชีวิตและ สังคมดีกว่าที่เป็นอยู่ ตราบนั้นการปฏิบัติหรือปฏิรูปคงไม่สูญไปจากความสำนึก
